

Obnova hradov na území Slovenska

Zuzana Ondrejková

ABSTRACT - Castle restoration in Slovakia

The theme of the article is castle restoration in Slovakia. The article is focused on methodology of restoration used in castle restoration and on determinants that affects its selection.

The research is mapping development of castle restorations on the territory of present day Slovakia. Article introduces characteristic castle restoration waves. Castle restoration begins in late 18. century, through monument restoration institutionalization in 19. century and characteristic restoration decades in 20. century, until present day trends.

Preliminary results of field research show specifics of current castle restoration in comparison with previous castle restoration waves. Quantity of currently restored castles demanded strictly conservative approach, which has no equivalent in Slovakia monument restoration history.

Typical Slovakia castle restoration representatives for each restoration wave are introduced in this article. Each chosen castle represents the use of one method of restoration.

The aim of the study is to sum and evaluate implemented chosen castle restorations in Slovakia.

Hradné súbory patria do skupiny pevnostných komplexov. Sú to areály, kde sa nachádzajú objekty s čisto obrannou funkciou, ale aj objekty obytné, hospodárske či sakrálne.

Základná typológia hradných súborov

Terénny reliéf mal rozhodujúci vplyv na celkovú formu hradu a jeho dispozície. Na našom území vznikajú dva základné typy hradov z hľadiska ich terénneho umiestnenia. Hrady bývali umiestňované na dobre brániteľné a strategické miesta. Prvoradým predpokladom bezpečnosti bola voľba miesta s dobrým výhľadom, ktorý sa dal dosiahnuť okrem situovania aj stavbou vysokých veží. Hornatá krajina preto dáva vzniknúť prvému typu:¹

Hrad výšinný - postavený na vrcholovej planine. Pozdĺžny horský chrbát si vynucuje pozdĺžnu dispozíciu a zvýšenie obrany na dvoch stranách. Ochrana chrbta v rannom stredoveku ochranu zámerne zvyšovala iba na jednej strane. Neskôr sa tendencia obrany na oboch stranách v neskorom stredoveku pretransformovala do centrálnych dispozícií nakoľko túto pravidelnosť vrcholová planina dovoľovala.

Opevnené body boli však potrebné aj v nížinných oblastiach, kde sa ako dôležitý obranný prvok využívala voda – čo vyústilo do označenia „vodný hrad“ alebo aj:

---

¹ JAŠO, 2012, 22-23

Hrad nížinný - vodný, blatný, či už na ostrove alebo chránený vodnou priekopou alebo bažinami. Vzhľadom na rovinnú situáciu býval spravidla koncipovaný ako symetrický architektonický súbor, často s náročnými obrannými prvkami (bašty, bastióny).²

Väčšia časť Slovenska poskytuje dostatok vhodných vyvýšení, vďaka čomu tvoria výšinné hrady viac ako ¾ celkového počtu hradov. Hrady vybudované na vyvýšeninách využívajú temená homoľovitých kopcov dominujúcich krajine, alebo vybiehajúcich z okrajov horských pásiem, skalné bralá či ostrohy, odľahlé horské polohy s veľkou nadmorskou výškou boli využívané na stavbu hradov len v malej miere, najmä v počiatkovej fáze výstavby hradov. Často ide o miesta, ktoré boli opevňované už v minulosti, pričom stredoveké hrady využívajú aj zvyšky pravekých či veľkomoravských valov a priekop. Pre situovanie hradov je typická odľahlá poloha, vzdialená od sídel. Výnimku tvoria *mestské hrady*, často v tesnom susedstve obytnej zástavby.³

Obnova pamiatky

Ochrana pamiatky je súhrn činností a opatrení vykonávaných na predchádzanie ohrozeniu, poškodeniu, zničeniu alebo odcudzeniu kultúrnej pamiatky, na trvalé udržanie dobrého stavu vrátane prostredia kultúrnej pamiatky a na taký spôsob využívania a prezentácie, ktorý zodpovedá jej pamiatkovej hodnote. Zahŕňa v sebe všetky činnosti, ktorých cieľom je zabrániť pôsobeniu škodlivých vplyvov, ktoré ohrozujú hmotu a vzhľad pamiatky, či jej samotnú existenciu. Škodlivé vplyvy pritom môžu byť dôsledkom človeka aj prírody.⁴

Ochrana pamiatkového fondu je súhrn činností a opatrení zameraných na identifikáciu, výskum, evidenciu, zachovanie, obnovu, reštaurovanie, regeneráciu, využívanie a prezentáciu kultúrnych pamiatok a pamiatkových území.

Základnými zásadami pamiatkovej ochrany architektonických objektov je snaha o maximálne zachovanie pamiatky na pôvodnom mieste a v pôvodnom prostredí, zachovanie pôvodnej hmoty, vzhľadu pamiatky a zachovanie pôvodnej funkcie.⁵

Obnova kultúrnej pamiatky je súbor špecializovaných odborných činností, ktorými sa vykonáva údržba, konzervovanie, oprava, adaptácia a rekonštrukcia kultúrnej pamiatky alebo jej časti.⁶ Predstavuje teda súbor činností, ktoré je potrebné realizovať, ak už škodlivé vplyvy zanechali na architektonickom diele svoje "stopy" a cieľom je vrátiť pamiatku do stavu pred pôsobením škodlivých vplyvov.⁷

Obnova historickej architektúry v porovnaní s ostatnými predmetmi materiálnej kultúry je veľmi zložitý proces. Architektúra od svojho vzniku počas celého užívania podlieha neustálym zmenám vo všetkých svojich troch zložkách – dispozícii, konštrukcii aj výtvarnom prejave, čo je pri iných predmetoch a umeleckých dielach skôr výnimkou. Cieľom obnovy pamiatky je prezentácia systému kontinuálneho vrstvenia pozostatkov kultúr. Samozrejme toto vrstvenie je možné prezentovať rôzne (v závislosti na aktuálnej preferencii hodnôt pamiatky spoločnosťou), načo sú využívané rôzne metódy pamiatkovej obnovy.

---

² GREGOROVÁ, 2003, 16-41

³ JAŠO, 2012, 22-23

⁴ Gregor, 2008, 94

⁵ GREGOROVÁ, 2003

⁶ Zákon NR SR č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu, § 32 Obnova kultúrnej pamiatky a úprava nehnuteľnosti

⁷ Gregor, 2008, 94

Rámcová metóda pamiatkovej obnovy⁸

Rámcová metóda obnovy je základná idea, podľa ktorej sa obnovuje celý hradný súbor.

▪ **Synteticko-rekonštrukčná metóda** poníma prezentáciu pamiatky ako prezentáciu kultúrnej vrstvy v súvislostiach, kedy dopĺňané časti pamiatky sa komponujú na základe podobných črt s originálom tak, aby sa obnovil charakter prezentovanej kultúrnej vrstvy.

Analyticko-modernistická metóda obnovy chápe prezentáciu obnovovanej pamiatky ako potrebu odlíšenia nového od pôvodného, na základe väčšieho či menšieho kontrastu.

Je optimálne, ak sa hradný súbor obnovuje podľa jednej rámcovej metódy obnovy (aj za predpokladu, že proces obnovy je dlhodobou záležitosťou). Na Slovensku sa stretávame aj s prípadmi, kedy sa hrad neobnovil podľa jednej rámcovej metódy, ale pomocou viacerých čiastkových metód. Takéto obnovy pôsobia heterogénne, neprezentujú hrad ako ucelený exponát, ale prezentujú zmenu názorov na spôsob prezentácie exponátu (Nitriansky hrad, Starý zámok v Banskej Štiavnici...).

Na napĺňaní rámcovej metódy obnovy hradu sa podieľajú jednotlivé čiastkové metódy.

Čiastkové metódy obnovy⁹

Nasledovné delenie metodík používaných pri obnove pamiatok je urobené podľa spôsobu zaobchádzania so zachovaným originálom.

Metódy obnovy pracujúce iba so zachovaným originálom

▪ **Konzervácia** je odborné ošetrovanie hmotnej podstaty pamiatky, ktoré má zabezpečiť stabilitu jej dochovaného autentického stavu a vzhľadu a dodať jej odolnosť proti zmenám a prípadným ďalším škodlivým účinkom prostredia.

▪ **Anastylóza** je opätovné postavenie zrúteného alebo zničeného objektu do pôvodnej podoby zo zachovaných častí a prvkov zväčša na pôvodnom mieste.

▪ **Reštaurovanie** je odborné ošetrovanie poškodenia pamiatky, pri ktorom sa môžu doplniť, či nahradiť chýbajúce drobnejšie a menej podstatné časti architektúry s cieľom obnovy pôvodného vzhľadu pamiatky.

▪ **Analytická metóda** prezentuje výskumom odkryté staršie vrstvy, prvky či časti pamiatky z rôznych vývojových etáp formou sondy.

Metódy obnovy reanimujúce zaniknuté časti originálu

▪ **Kópia** je mechanicky vyrobený exaktný exemplár podľa originálu.

▪ **Vedecká /exaktná/ rekonštrukcia** je doplnenie chýbajúcej či nahradenie poškodenej podstatnej časti pamiatky s cieľom obnovy pôvodného vzhľadu pamiatky podľa hodnoverných podkladov (zameranie, fotodokumentácia...).

▪ **Analogická rekonštrukcia** je doplnenie chýbajúcej časti pamiatky, ktoré sa uskutoční na základe analógie (podobnosti) s inou historickou architektúrou (napr. od rovnakého autora, stavebnej huty...).

---

⁸ GREGOR, 2008, 34

⁹ spracované podľa: GREGOROVÁ, 2003 a GREGOR, 2008

▪ **Hypotetická rekonštrukcia** je doplnenie chýbajúcej časti pamiatky na základe predpokladaného pôvodného vzhľadu objektu.

▪ **Náznaková rekonštrukcia** neobnovuje pôvodný vzhľad, ale pôvodný charakter pamiatky formou umeleckej štylizácie, náznaku, prípadne výtvarného symbolu.

▪ **Architektonizovaná ruina** je metóda obnovy, pri ktorej je torzo architektúry čiastočne rekonštruované, zachováva si však charakter torza. Miera architektonizácie torza je chápaná ako hľadanie výrazových prostriedkov na sčitateľné pôvodného objektu s ohľadom na prezentovanú kultúrnu vrstvu objektu v jeho torzálnom výraze. Spôsob architektonizácie vyjadruje náš dnešný názor na estetizáciu a konsolidáciu torza, plniaceho najmä funkciu exponátu.

Metódy obnovy vytvárajúci nový kontext k originálu

▪ **Novotvar** dopĺňa historickú architektúru o nové významy a prvky v súdobom výraze, vyplývajúce najčastejšie z nových funkčno-prevádzkových a estetických požiadaviek, alebo z vysokej miery deštrukcie originálu.

Determinanty voľby metódy obnovy hradných súborov

Voľbu vhodnej metódy obnovy ovplyvňuje pri hradoch viacero determinantov.

▪ **Miera zachovania originálu** - Väčšina hradov na našom území je zachovaná v stave ruiny. Dôležité je určenie hodnoty zachovaných fyzických artefaktov. Posudzujú sa miera zachovania dispozície, konštrukcie a výtvarného prejavu.

▪ **Miera autenticity materiálu** - V súčasnosti sa stretávame pri obnovách hradov s novým problémom - obnova obnovených hradov. Pristupuje sa k obnovám hradov, ktoré prešli v minulosti rôznou mierou rekonštrukcie, prípadne dotvorenia novotvarmi. Takéto obnovy si vyžadujú iný prístup ako autenticky dochované hrady, ktoré sa obnovujú prvýkrát.

▪ **Vzťah k súčasným urbanistickým štruktúram** - Praktickým determinantom je práve poloha hradu vzhľadom ku živým urbanistickým štruktúram. Výrazne vplýva na možnosti obnovy jeho napojiteľnosť na verejné siete /voda, kanalizácia, električka/, s ktorou je takmer nemožné počítať na veľkej časti slovenských hradov umiestnených na bralách vo vzdialenosti od sídel. Naopak oveľa väčšie možnosti využitia hradov ponúkajú mestské hrady, hrady, ktoré sa stali súčasťou mestského urbanizmu alebo sú v tesnej blízkosti sídla. Blízkosť sídla spravidla ovplyvňuje aj funkčné využitie hradov.

▪ **Význam hradu** - Podľa postavenia hradného pána mal aj hrad v minulosti svoje postavenie. Rozlišujeme dvorský, mestský, lénny hrad, ríšsky, kniežací, rytiersky, manský hrad, minsteriálny a cirkevný hrad, obytnú vežu mestského patriciátu; alodiálny hrad. Hodnota hradu môže byť umocnená jeho vzťahom s významnou udalosťou alebo osobnosťou, ktorá zvyšuje náš záujem na jeho zachovaní a prezentovaní (Devín - štúrovci, Bratislavský hrad - Mária Terézia, Likavský hrad - väzenie Juraja Jánošíka...).

▪ **Miera poznania** - Pri rozsiahlych areáloch, ktorými hrady sú, je spravidla problematické vykonať relevantné výskumy v požadovanej kvalite a čase. Preto sa väčšinou pracuje s čiastkovými výskumami, ktoré neodhaľujú celý kontext a následná obnova býva limitovaná nedostatkom poznatkov.

▪ **Investor obnovy** - Majiteľ hradu, možnosti financovania a rozpočet výrazne ovplyvňujú voľbu metódy obnovy. Pri obnovách hradov sa stretávame s rôznymi typmi vlastníkov od štátu, cez samosprávy, súkromných vlastníkov až po neziskové organizácie a občianske združenia.

---

¹⁰ spracované podľa: KOCH, 2008, 287

▪ **Navrhovaná funkcia** - Možnosti funkčného využitia súvisia so všetkými vyššie spomínanými determinantmi. Pokiaľ sú determinanty priaznivé a je možné využiť hradný súbor na umiestnenie živej funkcie, tak samotná obnova hradu je diametrálne odlišná od situácie, kedy je hrad prezentovaný ako exponát, bez ďalšej pridanej funkcie.

Súčasná obnova hradov

Väčšina hradov na území Slovenska bola opustená v 17. a 18. storočí. Pokiaľ hrady neboli zničené počas tureckých nájzdov (do konca 17. storočia), stali sa sídlom vzbúrencov počas protihabsburského odporu. Habsburgovci dali po potlačení povstania tieto sídla vzbúrencov zbúrať alebo vypáliť. Odvtedy hrady postupne chátrajú.¹¹ Ich profesionálna pamiatková obnova začala už v polovici 19. storočia a v priebehu 20. storočia až po súčasnosť prešla viacerými fázami, v ktorých úloha tvorivého architekta zohrávala rôzny význam. Jednotlivé vlny obnov sú charakteristické preferovaným metodickým prístupom a sú navzájom oddelené obdobiami útlmu realizácií hradných obnov.

schéma č. 1: vlny hradných obnov na území Slovenska

Obnova hradov v 19. storočí

Prvé obnovy sa na našom území realizovali už koncom 18. storočia (hrad Gýmeš). Majitelia obnovovali svoje hrady ako pripomienku rodovej slávy. V zrekonštruovaných častiach zriaďovali tzv. sály predkov, rodové múzeá a v sakrálnych častiach rodinné hrobky. Tento trend sa rozvinul v prvej polovici 19. storočia (hrady Uhrovec, Slanec, Krásna Hôrka, Sklabiňa). Po roku 1850 bola pamiatková obnova inštitucionalizovaná, keď vznikla Cisárska a kráľovská centrálna komisia pre výskum a údržbu pamiatok a následne Uhorská dočasná komisia pre pamiatky (1879). Koncom 19. storočia sa obnova sústredila na romantizujúce rekonštrukcie chátrajúcich hradov (Zvolenský hrad, Víglaš, Banská Bystrica, Bojnice, neskôr Smolenice) často s charakterom prestavby. Na začiatku 20. storočia sa objavujú prvé konzervácie hradných ruín (Strečno, Filákov).

Obnova hradov v 20. rokoch 20. storočia

Obnova hradov počas prvej Slovenskej republiky je viazaná na slovenskú pamiatkovú starostlivosť predstavovanú Vládnym komisariátom na ochranu pamiatok. Tento komisariát bol po rozpade Rakúsko-Uhorska predstaviteľom inej pamiatkovej školy. Väzby na maďarskú pamiatkovú školu sa úplne prerušili. Preto sa počas tohto obdobia diali najmä statické zabezpečenia hradov (Trenčín, Hrušov, Beckov, Muráň) alebo sa pokračovalo v adaptáciách hradov na rodové múzeá (Stará Ľubovňa) bez výrazných metodických usmernení.

¹¹ spracované podľa : BÓNA – PLAČEK, 2007, 11

Obnova hradov v 50. rokoch 20. storočia

Vojnou pozastavená pamiatková aktivita sa opäť rozbehla až v roku 1951 založením Pamiatkového ústavu v Bratislave. Prvým výrazným počinom boli práce na záchranu Bratislavského hradu na začiatku 50. rokov, kde výrazná obnova ruiny metódou rekonštrukcie stredovekého pevnostného charakteru hradu zvíťazila nad modernistickými trendmi novostavieb na hradnom kopci. Táto realizácia odštartovala ďalšie, štátom financované veľké rekonštrukcie hradov (Trenčiansky hrad, Oravský zámok, Spišský hrad, Zvolenský hrad, Starý zámok - Banská Štiavnica, Kežmarok, Smolenice...), kde vďaka rekonštrukcii vznikli priestory určené pre múzeá, galérie a iné štátne inštitúcie.

Obnova hradov v 70. rokoch 20. storočia

Medzi rokmi 1961 - 1970 boli vyhlásené najdôležitejšie objekty za Národné kultúrne pamiatky (ďalej len NKP), medzi nimi bolo aj 15 hradov. Vďaka tomu pokračovali rozbehnuté obnovy aj začali nové finančne náročné práce na záchranu ďalších hradov. V tejto vlne hradných obnov prevládala výrazná rekonštrukčný prístup s rôznou mierou rekonštrukcie hradu (Bratislavský hrad, Trenčiansky hrad, Zvolenský hrad, Spišský hrad, Strečno, Ľubovniansky hrad, Oravský hrad, Krásna hôrka...). Ako doplnujúce metodické prístupy sa uplatňovali výrazné analytické prezentácie starších kultúrnych vrstiev a vnášanie kontrastných novotvarov (Bratislavský hrad, Trenčiansky hrad, Zvolenský hrad).¹² Spomínané pamiatkové obnovy si vyžadovali výrazný podiel architekta na stvárnenie nových prvkov a ich začlenenie do existujúcej štruktúry hradného súboru ako aj na zakomponovanie, v tej dobre rozšírených analytických prezentácií.

Zmena spoločenského zriadenia v roku 1989 úplne zastavila nákladné, štátom financované komplexné obnovy hradných súborov.

Rozdiely medzi súčasnou obnovou hradov a obnovou predchádzajúcich období

Prístup k obnove hradov na našom území sa od 50. rokov výrazne zmenil. Metódy využívané v období od 50. do 90. rokov uprednostňovali rôznu mieru rekonštrukčných prístupov /od náznakovej rekonštrukcie až po kópiu/ s dotváraním výraznými novotvarmi, ktoré sú používané aj v polohách, kde bolo dostatok informácií na vytvorenie kópie (klenba v Barborinom paláci na Trenčianskom hrade). Architekti dostávali široký priestor na veľký objem novej tvorby v porovnaní s originálnou substanciou hradu (Trenčiansky hrad, Bratislavský hrad, Spišský hrad, Strečno), výrazne sa tiež uplatnili pri tvorbe analytických prezentácií (Bratislavský hrad, Trenčiansky hrad, Zvolenský hrad...), či architektonizácii ruín (Devín). V súčasnosti nastal výrazný obrat v metodike obnov. Preferované sú minimálne zásahy do hmotnej podstaty pamiatky a konzervačná metóda.

Súčasná obnova hradov

Obnova hradov na Slovensku sa opäť rozbehla po útľme v 90. rokoch až po roku 2002. Novú vlnu obnov spustil až fenomén dobrovoľníctva, kedy občianske združenia či rôzne neziskové organizácie obnovujú hrady. V súčasnosti sa obnovuje 45 hradov. Väčšina obnovovaných hradov je v stave ruiny. 32 hradov sa obnovuje konzervačnou metódou.

---

¹² spracované podľa : BÓNA – PLAČEK, 2007, 49-51

Zmena nasledujúcich determinantov voľby metódy obnovy prirodzene spôsobila zmenu prístupu k obnove hradov:

▪ **Vlastnícke vzťahy** - Po zmene politického režimu v roku 1989 nastal veľký problém ohľadom majetko-právnych vzťahov. Väčšina hradov prešla zo štátneho vlastníctva do rúk samospráv prípadne súkromných vlastníkov. Mnoho vlastníckych vzťahov je dodnes nevysporiadaných.

▪ **Investor obnovy** - V 90. rokoch vznikajú prvé dobrovoľnícke združenia, ktoré trávia svoj voľný čas čistením hradných ruín a nevyhnutnými statickými zabezpečeniami hradných častí. Tieto združenia sú fenoménom konca 20. storočia ako produkt "Do it yourself culture". S podobným prístupom sa stretávame v rôznych sférach kultúry, no zväčša pri menej špecializovaných činnostiach.

▪ **Spôsob financovania** - Veľkým rozdielom je možnosť financovania hradných obnov. Štátom financované rozsiahle rekonštrukcie sú nahradené systematickým postupným financovaním formou grantových systémov. Okrem samotných grantov podporujúcich obnovy, existujú dotačné systémy na podporu zameraní a výskumov na hradoch. Od roku 2011 ministerstvo kultúry v spolupráci s ministerstvom práce sociálnych vecí a rodiny spustili pilotný projekt opravy hradov pomocou nezamestnaných. Občianske združenia majú možnosť získať výpomoc nezamestnaných pri menej odborných prácach na hradoch, ktorí sú financovaní z vyššie spomínaného programu.

▪ **Množstvo obnovovaných hradov** - 45 súčasne obnovovaných hradov je v histórii obnovy hradov na území Slovenska rekordný počet. Toto číslo prevyšuje celkový počet obnovených hradov na našom území od začiatku organizovanej pamiatkovej starostlivosti.

▪ **Lokalizácia obnovovaných hradov** - V minulosti sa obnovovali hrady situované priamo v centrách miest alebo v ich tesnej blízkosti. Väčšina v súčasnosti obnovovaných hradov je situovaná na vrcholových planinách v komplikovanom teréne a veľkej vzdialenosti od sídel.

▪ **Motivácia začať obnovovať hrad** - Zásadným rozdielom je motivácia začať obnovovať hrad. V predchádzajúcich obdobiach štátne zákazky financované zo štátnych peňazí boli motivované získaním množstva reprezentačných priestorov v zrekonštruovaných objektoch hradov situovaných v mestách alebo ich tesnej blízkosti. Súčasnými konzervačnými obnovami nie sú získavané žiadne (prípadne len minimálne) využiteľné interiérové priestory. Taktiež vďaka súčasnému spôsobu financovania hradných obnov, nie je možné považovať ekonomické dôvody ako motiváciu k tejto činnosti. Príčiny môžeme hľadať v oblasti kulturológie a sociológie. Ľudskú motiváciu typologizoval psychológ E. H. Schein (1965). Jeho klasifikácia bola natoľko výstižná, že sa používa dodnes.

Scheinova typológia ľudskej motivácie:¹³

a) Racionálne ekonomický človek - Hlavným, u niektorých ľudí dokonca jediným motívom jednania, je maximalizácia zisku v počítateľnej, teda finančnej podobe. Spoločnosť sa potom rozdeľuje na kalkulujúcu masu a motivovanú elitu, ktorá túto masu riadi.

a) Sociálny človek - Ľudia sú motivovaní najmä potrebou uspokojivého kontaktu s druhými. Hľadajú novú identitu vo vzťahoch voči iným ľuďom.

c) Sebaaktualizujúci človek - Primárnym motivačným faktorom nie sú potreby sociálnych kontaktov, ale potreby vlastného sebanaplnenia. Človek hľadá zodpovednosť a hrdosť na svoju prácu. Preferuje autonómiu.

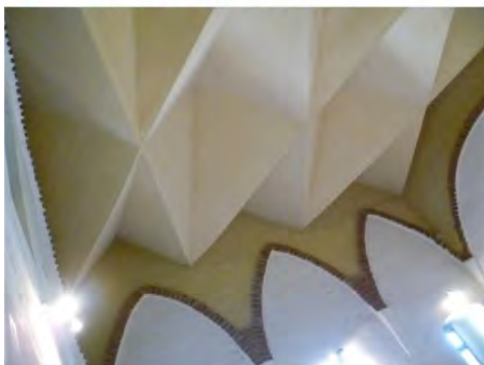
d) Komplexný človek - Najkomplikovanejší typ človeka. Býva motivovaný všetkými predchádzajúcimi spôsobmi.

---

¹³ spracované podľa : KELLER, 2001, 57-64

Z vyššie uvedeného je jasné, že hrady sú v súčasnosti obnovované ľuďmi, ktorí hľadajú v tej činnosti sebanaplnenie. Vrhajú sa do práce s nadšením, ktoré (podľa skúseností doterajších obnov) je dlhodobé. Ctia si hodnoty kultúrneho dedičstva a snažia sa ho bez vedľajších úmyslov zachrániť a zachovať pre ďalšie generácie.

Typický reprezentanti hradných obnov na našom území z 50. a 60 rokov

Bratislavský hrad vyhorel v 19. storočí. Odvtedy až do 50. rokov 20. storočia chátral. Z pôvodného hradu ostali zachované štyri vonkajšie obvodové neskoro-barokové fasády, v nádvorí sa zachovali iba dve steny. V roku 1955 bola schválená štúdia na rekonštrukciu hradu od prof. A. Piffľa. Hrad bol obnovený do pevnostného charakteru so zachovaním všetkých dochovaných barokových etáp. Prístup k obnove fasád bol diferencovaný. Vonkajšie obvodové fasády boli obnovené podľa ich dochovej barokovej podoby s analytickými prezentáciami starších (gotických) nálezov formou sond. K obnove fasád nádvorí sa pristupovalo rozdielne - podľa miery ich deštrukcie. Zachovaná západná fasáda bola obnovená do barokového výrazu, dve zdeštruované fasády, ku ktorým ale existovali zamerania pred ich deštrukcie, boli nanovo zrekonštruované. Severná stena nádvorí mala zachované arkády na prízemí a k jej výrazu neboli dochované žiadne dokumenty, preto bolo rozhodnuté vystavať ju ako novotvar.¹⁴

obrázky č. 1, č. 2, č. 3: obnova Bratislavského hradu z 50. a 60. rokov

(obr. č.1: stav hradu pred obnovou, foto: In Pamiatky a múzeá, č. 1/1970, autor SPÚ (kedro); obr. č.2: novotvar severnej fasády hradného nádvorí, foto: Jana Gregorová; obr. č.3: rytierska sála, foto: archív autora)

Metodika celého hradu bola postavená na rekonštrukciu poslednej dochovej etapy vývoja hradu s analytickými prezentáciami starších vývojových etáp doplnených o kontrastné novotvary v miestach bez dostatku informácií o pôvodnej podobe hradu.

¹⁴ spracované podľa: GREGOROVÁ, 2011, 19-25

Trenčiansky hrad má na rozdiel od Bratislavského hradu zložitú objektovú skladbu, ktorá rástla špirálovito okolo centrálnej veže. Hrad vyhorel v roku 1790 a od 1905 bolo jeho vlastníkom mesto Trenčín (v súčasnosti je vlastníkom Trenčiansky samosprávny kraj). Hrad sa postupne deštruoval až natoľko, že padajúce kamene z hradu ohrozovali budovy v meste pod hradom. To bol posledný impulz, ktorý v roku 1957 odštartoval komplexnú obnovu hradu, ktorá mala rekonštrukčný charakter. Program obnovy bol stanovený na minimalizáciu použitia moderných materiálov pri rekonštrukciách a naopak jeho preferovanie pri nových úpravách. Objekty palácov na hornom hrade boli zastropené a zastrešené, výrazne zdeštruovaný palác Zápoľských zrekonštruovaný do poslednej ucelenej podoby, čím sa získali priestory pre múzeum.

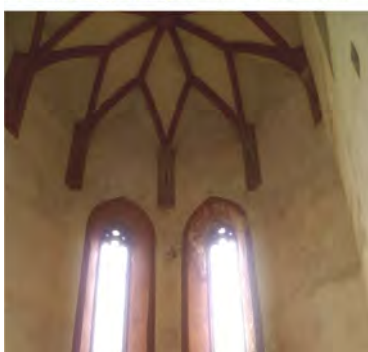
obrázky č. 4, č. 5, č. 6: obnova Trenčianskeho hradu z 50 a 60. rokov

(obr. č.4: stav hradu pred obnovou - palác Zápoľských, foto: In Program pamiatkovej úpravy Trenčín hrad, Palác Zápoľských, jún 1983, archív KPÚ Trenčín, autor: A. Fiala; obr. č.5: palác Zápoľských po obnove, foto: archív autora; obr. č.6: lomenicový strop v Barborinom paláci, foto: archív autora)

Na dolnom hrade ku strážnemu domu pristavali novotvar informačného centra - sklenený objekt s pultovou strechou. Najvýraznejším novým prvkom na hrade je lomenicový strop nad Barboriným palácom, ktorý je náznakovou rekonštrukciou pôvodnej gotickej krížovej klenby.

Typický reprezentanti hradných obnov na našom území zo 70. a 80 rokov

Hrad Strečno je postavený na brale nad bývalým brodom cez rieku Váh. Obývaný bol do konca 17. storočia, kedy ho kráľ Leopold I. rozkázal zbúrať. Hrad postupne chátral, výrazne bol poškodený počas II. svetovej vojny. V roku 1970 bol hrad vyhlásený za NKP a v roku 1978 sa začala komplexná obnova hradu, ktorá trvala až do roku 1995, kedy hrad otvorili pre verejnosť. Hrad je obnovený do podoby architektonizovanej ruiny. Zachoval si svoju siluetu ruiny vďaka použitiu skrytých plochých striech na objektoch, no k interiérom objektov sa pristupovalo rekonštrukčne. Celé interiéry najviac dochovaných objektov (kaplnka, veže) boli nanovo zrekonštruované. Klenba v hradnej kaplnke je kópia originálu, ktorá bola zhotovená na základe zachovaných otláčkov a klenebných nábehov na stenách kaplnky. Pri vytváraní nových konštrukcií na hrade bol vo veľkej miere používaný betón, ktorý v súčasnosti nevhodne reaguje s originálnou stavebnou hmotou objektu a postupne odvápnuje kameň, z ktorého je hrad postavený.

obrázky č. 7, č. 8, č. 9: obnova hradu Strečno zo 70 a 80. rokov

(obr. č.7: stav hradu pred obnovou, foto:

<http://www.obnova.sk/foto/1308816>, 18.8.2014; obr. č.8: stav hradu po obnove, foto: archív OOCR Malá Fatra; obr. č.9: kópia klenby v hradnej kaplnke, foto: archív autora)

Spišský hrad jedným z najznámejších slovenských hradov. Jeho ruina stojí na brale nad Spišským Podhradím v tesnej blízkosti Spišskej kapituly. Od roku 1710 je hrad neobývaný a požiar z 1780 urýchlil jeho premenu na ruinu. V roku 1961 Bol vyhlásený za NKP v rámci prvej skupiny vybraných historických objektov a vzápätí nato sa začali rozsiahle výskumy a obnova hradu. Rámcová metóda obnovy bola stanovená ako architektonizovaná ruina. Hrad si z diaľkových pohľadov zachoval svoj ruinálny charakter najmä vďaka použitiu plochých striech a výstavbe náznakových rekonštrukcií objektov pod úroveň hradieb. Obnova hradu bola aj čiastočne rekonštrukčná. Doplnila pôvodné kamenné murivo v obvodových stenách západných palácov a najmä v korunách a poznačila ho tiež výrazným povrchovým škárovaním cementovou maltou, ktorá spôsobuje zasolenie.¹⁵ Pre odlíšenie nových konštrukcií bol použitý betón (doplnenia klenieb, novotvary schodísk, nové stropy, pochôdzne terasy nad klenbami palácov).

obrázky č. 10, č. 11, č. 12: obnova Spišského hradu zo 70 a 80. rokov

(obr. č.10: stav hradu pred obnovou, foto: Janovská, M.: *Spišský hrad, architektonicko-historický výskum, Levoča, 2008.*; obr. č.11: stav hradu po obnove, foto: www.aviatik.info, *Spišský hrad*,

¹⁵ spracované podľa: JANOVSÁ, 2011, 68-81

24.8.2012 autor: Milan Žiak; obr. č.12: novotvar - betónový strop na trámoch v hradnej kaplnke, foto: archív autora)

Posledná obnova hradu neprebehla v celom areáli. Horný hrad nie je kompletne prístupný verejnosti a nebol obnovený . V súčasnosti sa práve táto časť hradu začala obnovovať. Metóda používaná pri obnove je nastavená ako konzervačná s použitím kontrastných novotvarov v miestach nových konštrukcií.

Typický reprezentanti hradných obnov na našom území za posledných 15 rokov.

Hrad Lietava je typickým reprezentantom konzervačnej metódy preferovanej na Slovensku v poslednej vlně hradných obnov. Obnovu hradu začal pred jedenástimi rokmi Ľubomír Chobot s pár nadšencami za účelom "...hrad, ku ktorému máme citový vzťah trochu opraviť." 16. Združenie na záchranu Lietavského hradu spolupracuje pri obnove s odborníkmi v danej oblasti a na hrade sa vykonáva aplikovaný výskum. Prebiehajú tu testy najvhodnejšieho zloženia murovacej malty, najvhodnejšieho stabilizovania korún hradných murív [obr. č.1 - č.3],... Výsledky týchto testov sú aplikované na mnohých iných obnovovaných hradoch na Slovensku.

obrázky č. 13, č. 14, č. 15: aplikovaný výskum stabilizácie koruny hradných murív pomocou rôznych druhov trávovej mačiny (foto: archív autora)

obrázok č. 16: kontextuálny novotvar okenice vo veži starej brány (foto: archív autora)

Konzervačná metóda sa sústreďuje najmä na stabilizovanie hradných múrov - nanovo sa vymurujú kaverny múrov, koruny múrov a prepadnuté otvory (okná, portály) z muriva, ktoré sa našlo v suti. V súčasnosti sa muruje technológiou horúcej malty (pomer vápna a piesku je 1:3), ktorá sa spevňuje kaolínom. Na spevnenie korún múrov sa používajú vegetačné kryty z trávovej mačiny. Novotvary sa

¹⁶ z osobného rozhovoru s Ľ. Chobotom, hrad Lietava, 13.7.2013

na hrade takmer nevyskytujú. Nájdeme ich iba v polohe výplní okenných otvorov a strechy veže starej brány, ktorá bola pre potreby obnovy hradu zastrešená skrytou pultovou strechou a uzatvorená. Dnes slúži ako uzatvárateľný sklad stavebných pomôcok a občasná nocľaháreň pre ľudí, ktorí obnovujú hrad.

Topoľčiansky hrad je typickým reprezentantom architektonizovanej ruiny. Pri tejto metóde obnovy sa využívajú konzervačné práce, analogické rekonštrukcie aj novotvary. Hrad obnovuje Občianske združenie Topoľčiansky hrad, ktoré pri výskumoch aj projekčnej práci spolupracuje s odborníkmi v danej oblasti.

Dnešná podoba hradu je silno ovplyvnená poslednou prestavbou z 19. storočia, kedy hrad vlastnila rodina Stummerovcov. Práve v tomto období získala veža svoj romantizujúci vzhľad po vybudovaní dvoch štítových stien.¹⁷ Zámer obnovy je prezentovať národnú kultúrnu pamiatku (ďalej len NKP) tak, aby sa jej vzhľad priblížil stavu hradu po poslednej prestavbe.

Konzervačná metóda sa využíva na stabilizovanie múrov, zachovaných omietok a iných originálov. Pri jej používaní sa využíva materiál nájdený na mieste - kameň a tehly zo zásyrov. Náznakové a analytické rekonštrukcie sa využívajú v miestach prezentácie zaniknutých skutočností. Najväčšou analytickou rekonštrukciou je prístupový most nad hrad ponad hradnú priekopu. Ostatné rekonštrukcie sú iba v podobe tesárskych prvkov osadených do pôvodných miest, ktoré prezentujú miesta dverných, okenných otvorov či dokonca aj sedáciu dosku prevetu.

obrázok č. 17: náznaková rekonštrukcia okna (foto: archív autora)

Novotvary sa využívajú v priestoroch, kde bolo potrebné vytvoriť komunikačné prepojenie z prevádzkových dôvodov a preto na hrade nájdeme viacero kontextuálnych drevených novotvarov schodísk. Najvýraznejším novotvarom je sedenie amfiteátra nad zdeštruovaným južným palácovým krídlom. Hrad má byť využívaný ako kultúrne centrum, kde sa budú diať viaceré aktivity súžiace nielen pre neďalekú obec Podhradie, ale aj širšie okolie.

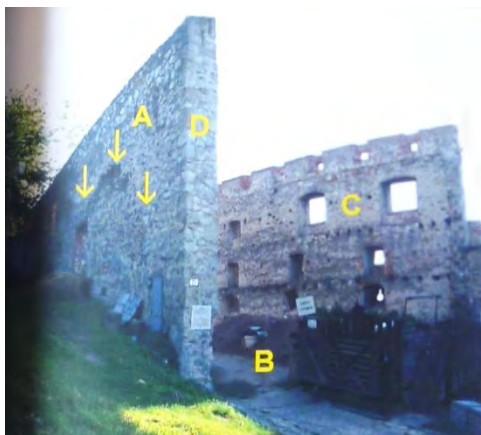

obrázok č. 18: novotvar hľadiska nad J palácom (foto: archív autora)

Trenčiansky hrad je typickým reprezentantom rámcovej rekonštrukčnej metódy obnovy. Najnovším zásahom na hrade rekonštrukcia ruiny **objektu kasární**. Pri tejto metóde obnovy sa využili konzervačné práce, vedecké rekonštrukcie a kontextuálne novotvary. Vlastníkom hradu je Trenčiansky samosprávny kraj a jeho správcom je Trenčianske múzeum v Trenčíne.

¹⁷ spracované podľa: KAČALA, 2011, 52

Objekt sa zachoval v neúplnom rozsahu obvodových konštrukcií. Najzachovanejšou bola západná stena objektu, ktorá je súčasne aj hradbovým múrom. Miera poznania objektu z výskumov a najmä z historických vyobrazení umožnila rekonštrukčný prístup pri obnove objektu. Tvar a poloha jednotlivých otvorov (zaniknutej južnej steny objektu) bol známy z historických vyobrazení objektu. Všetky zachované architektonické detaily sa počas obnovy zakonzervovali a nezachované konštrukčné prvky, ktoré neboli zachované ani na historických vyobrazeniach (strecha, interiérové nosné prvky, schodisko) sú vyhotovené ako kontextuálne (materiálové aj tvarové) novotvary.¹⁸ Objekt do dnešného dňa ešte nebol skolaudovaný, preto jeho interiér zatiaľ nie je sprístupnený pre verejnosť.

obrázok č. 19: stav objektu kasárňi pred obnovou, júl 2009(foto: Bóna, M.: Trenčiansky hrad - kasáreň I., Návrh ochrany, obnovy a prezentácie pamiatkového objektu, júl 2009, s. 19.)

obrázok č. 20: stav objektu kasárňi po obnove, júl 2014 (foto: archív autora)

ZÁVER

V súčasnosti sa jasne delia obnovy hradov na dve silné skupiny.

1. Obnovy hradov, ktoré sú autenticky zachované (v zmysle autenticky dochovaného materiálu) v ruinálnej podobe, zatiaľ neobnovované.
2. Obnovy hradov, ktoré boli v minulosti už obnovované.

Pri prvej skupine hradov je jednoznačne preferovaná spomínaná konzervačná metóda, kde je hrad pochopený ako exponát v krajine. Pri takomto postoji pozícia tvorivého architekta s ambíciou nakomponovať spôsob prezentácie architektonického súboru hradu do širších urbanistických súvislostí a vložiť do obnovy pamiatky aj umelecko-architektonický rozmer prezentácie, býva často nechcená. Architekt získava v súčasnosti väčšie pole pôsobnosti pri hradoch, ktoré boli v minulosti už obnovené. Takéto hrady majú z pravidla vlastníka, ktorý chce hrad aktívne využívať, čo si prirodzene vyžaduje väčšie zásahy do areálu hradu a jeho ucelený koncept, ktorého tvorcom by mal byť architekt v spolupráci s metodikom.

¹⁸ BÓNA, 2009, s. 8-10

Literatúra:

- [1] **Bóna, M.:** *Trenčiansky hrad - kasáreň I., Návrh ochrany, obnovy a prezentácie pamiatkového objektu*, júl 2009, s. 8-1.
- [2] **Bóna, M. - Plaček, M.:** *Encyklopedie Slovenských hradů*. Praha, Libri 2007. ISBN 978-80-7277-333-6
- [3] **Gregor, Pavel a kol.:** *Obnova pamiatok*. Bratislava, Perfekt 2008. ISBN 978-80-8046-405-9
- [4] **Gregorová, Jana a kol.:** *Prezentácia architektonického dedičstva II. Bratislava*, STU 2003. ISBN 978-80-8046-394-6
- [5] **Gregorová, Jana.** 2011. *Bratislavský hrad - Peripetie obnovy*. In Projekt, Slovenská architektonická revue., 2011, č. 4/5.
- [6] **Janovská, Magda.** 2011. *Spišský hrad - Architektonický návrh obnovy*. In Projekt, Slovenská architektonická revue., 2011, č. 4/5.
- [7] **Jašo, Filip.** 2012. *Hrady na Slovensku – aktuálny stav z hľadiska pamiatkovej ochrany*. In Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 24: zborník z konferencie Výskum a obnova hradnej architektúry. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2012, ISBN 978-80-89175-59-8
- [8] **Kačala, Ján.** 2011. *Obnova Topoľčianskeho hradu*. In Projekt, Slovenská architektonická revue, 2011, č. 4/5.
- [9] **Keller, J.:** *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha, Sociologické nakladatelství 2001. ISBN 80-85850-157-X
- [10] **Koch, Wilfried.:** *Evropská architektura*. Banská Bystrica, Universum 2008. ISBN 978-80-242-2029-1
- [11] Zákon NR SR č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu, § 32 Obnova kultúrnej pamiatky